

УДК 378:37.091.12.011.3-051: [379.8:78

Дорошенко Т.В.

ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ ДОЗВІЛЛЯ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена розкриттю актуальності проблеми вільного часу та культури дозвілля особистості, визначенню педагогічних умов формування у майбутніх учителів початкової школи культури дозвілля засобами музичного мистецтва. У статті представлено авторське визначення поняття «культурно-мистецьке середовище»; наведено аналіз результатів проведеного анкетування студентів, який засвідчив, що види дозвіллевой діяльності, пов'язані з музичним мистецтвом, займають незначне місце в системі вільного часу майбутніх учителів; визначені педагогічні умови виховання у студентів культури дозвілля засобами музичного мистецтва; зроблено висновок про те, що заклади вищої освіти мають значний потенціал у вихованні культури дозвілля студентської молоді, яка має стати суб'єктом організації дозвілля, активним учасником, а не пасивним споживачем, що дасть можливість розвитку нових інноваційних форм дозвіллевой діяльності. Створення культурно-мистецького середовища у закладі вищої освіти – підґрунтя для реалізації педагогічних умов виховання у майбутніх учителів початкової школи культури дозвілля засобами музичного мистецтва.

Ключові слова: культура дозвілля, майбутній учитель початкової школи, музичне мистецтво, культурно-мистецьке середовище, музичні соціокультурні проекти.

Постановка проблеми. У нашій країні система вищої освіти спрямовується не тільки на професійну підготовку, але й на участь у побудові національної держави, інтеграції до євроспільноти, розбудові інформаційного суспільства, що концентруються на вимогах до соціального та культурного становлення студента. Інтенсивне переосмислення впродовж останніх десятиліть національних культурних традицій, трансформація духовних цінностей зумовлюють актуалізацію проблеми вільного часу та культури дозвілля студентської молоді. Дозвілля студентів змінюється відповідно до загальних тенденцій, але має й певні особливості, які впливають на всі структурні елементи цієї сфери. Поряд з традиційними видами студентського дозвілля актуалізуються інформаційні, комунікативні, міжкультурні, громадсько-суспільні потреби, що мають задовольнятися через дозвіллеву діяльність як у закладах вищої освіти, так і у відкритій сфері дозвілля. Сьогодні студентська молодь є активним суб'єктом дозвіллевой діяльності, що полягає в самостійному обранні занять у вільний час (інтернет-спілкування, ігри, віртуальні спільноти тощо) і вимагає нових важелів регулювання дозвіллевой діяльності, що ґрунтуються на посиленні їхньої позитивної суб'єктної позиції і в закладах вищої освіти, і поза ними у глобалізованому соціальному просторі [4].

Проте, сучасні дозвіллеві заклади нерідко сприяють поширенню негативного впливу засобів масової інформації на свідомість молоді, що пропагують шкідливі звички, різні форми неприйнятної поведінки. Це призводить до нівелювання молоддю життєвих цінностей, особистісної і соціальної невизначеності. Особливої значущості проблема культури дозвілля набуває в контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи, які мають усвідомлювати соціальну відповідальність за своїх майбутніх вихованців, бути носіями загальнолюдських цінностей, раціонально й змістовно організувати власне дозвілля та володіти навичками виховання культури дозвілля учнів.

Сприятливим фактором в руслі зазначеної проблеми є посилення сьогодні зв'язку між культурою та освітою, що зумовлено прагненням зреалізувати потужний світоглядний та виховний потенціал, яким володіє мистецтво. Посилення культуротворчої функції сучасної освіти спрямовує підготовку майбутніх учителів початкової школи на набуття компетентності в мистецькій галузі, зокрема в її музичному напрямі, оскільки музичне мистецтво завжди розглядається як надійний засіб впливу на становлення особистості, творчого збагачення її естетичного досвіду, а також виховання у студентів культури дозвілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогіці та психології вищої школи неперервно досліджуються різні аспекти професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи як компетентного, здатного до саморозвитку в умовах нової структури і змісту початкової освіти. У контексті нашого дослідження особливої теоретико-методологічної ваги набувають концептуальні положення теорії та методики професійної освіти вчителя (О. Акімова, В. Андрущенко, Г. Васянович, С. Гончаренко, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.); дослідження фахової

підготовки майбутнього вчителя початкових класів (І. Бех, С. Гончаренко, О. Савченко, Л. Хомич); інноваційні підходи до здійснення виховної роботи у закладах вищої освіти педагогічного спрямування (О. Безкоровайна, О. Коберник, В. Сорочинська, В. Шахов та ін.).

Сьогодні інтерес вітчизняних учених і педагогів-практиків активно спрямований на розробку теоретичних і методичних засад педагогіки дозвілля (І. Гутник, І. Белецька, Б. Брилін, К. Панчук) та підготовки вчителя до організації дозвілєвої діяльності дітей і підлітків (І. Бойчев, В. Звєкова, Н. Яременко, Т. Яцула). З'явилися дослідження, присвячені питанням виховання культури проведення вільного часу (І. Суботін, С. Кузьмін, С. Цюлюпа) та культури дозвілля (С. Пішун, С. Сергієнко Т. Ченіговець).

Особливості позанавчальної діяльності як провідної для студентів у вільний час виявляли С. Савченко, С. Шашенко та ін. Організацію дозвілля студентства вивчали Г. Бреславська, А. Возняк, М. Гавриленко, А. Гончаренко, З. Дзюба, Л. Кожевникова, І. Мачуліна, О. Недзвєцька, С. Пішун, І. Сидор, О. Тадля, В. Тимошенко, І. Шевчук, С. Цюлюпа.

Аналіз останніх психолого-педагогічних наукових праць засвідчує зростання інтересу до ролі мистецтва у формуванні особистості майбутнього вчителя, пошуку ефективних шляхів духовного і культурного розвитку майбутніх учителів засобами мистецтва та художньо-творчої діяльності (Б. Брилін, Д. Джола, О. Деркач, Г. Локарева, Л. Масол, Н. Миропольська, Н. Мозгальова, Б. Нестерович, О. Олійник, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Тарасенко, О. Хижна, Г. Шевченко, А. Щербо, О. Щолокова та ін.).

Проте, сьогодні недостатньо досліджень, які розкривають шляхи виховання у майбутніх учителів початкової школи культури дозвілля засобами музичного мистецтва. Необхідність розв'язання суперечності між визнанням цінності дозвілєвої діяльності людини, потребою активізації соціальної та культурної творчості студентів через дозвілля та недостатньою науково-методичною розробленістю цієї проблеми у сучасній системі вищої педагогічної освіти зумовили вибір теми статті.

Мета статті – висвітлити проблеми та педагогічні умови виховання у майбутніх учителів початкової школи культури дозвілля засобами музичного мистецтва.

У дослідженні використовувались соціологічні опитування. Респонденти – студенти факультету початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молодь – найбільш мобільна та творча вікова група в розбудові культури суспільства. Особлива роль у цьому припадає на студентську молодь, від соціально-громадянських цінностей та якості професійної, наукової підготовки якої залежить майбутнє нашої країни й всього людства. Період навчання у закладі вищої освіти характеризується соціальною активністю студентів, посиленням моральних мотивів їхньої поведінки, становленням особистісних якостей. Важливою умовою оптимального розв'язання завдань, що стоять перед студентом у роки навчання, є розуміння важливості раціональної організації часу й наявності досвіду його використання [7, с. 4]. У вільний час студенти можуть самостійно обирати різні види діяльності: розважальні, творчі та інші. Однак потужний педагогічний потенціал вільного часу для значної кількості студентів часто залишається неусвідомленим та нереалізованим.

Студенти обирають різну діяльність для відпочинку, залежно від виду потреб рекреаційних установок, які визначають форму проведення вільного часу. Усі ці заняття вказують на досягнутий рівень культури індивідуального дозвілля [1, с. 15]. Культура дозвілля – це, передусім, внутрішня культура людини, яка передбачає наявність у неї певних особистісних якостей, які дають змогу змістовно та з користю проводити вільний час [5]. На культуру дозвілля людини впливають знання, розумові здібності, характер, організованість, потреба, інтереси, уміння, смаки, життєва мета, бажання. Дозвілля є характеристикою духовного багатства людини. Культуру дозвілля характеризують також ті заняття, яким віддається перевага у вільний час. Особливо цінними є заняття, у яких студенти особисто беруть участь.

Разом із тим, культура дозвілля студентів залежить від їхнього старання і бажання придбати не тільки нові враження, але й знання, уміння, здібності [1, с. 10], які реалізуються в навчальній, науковій і громадській діяльності. Майбутній учитель початкової школи має досягнути високого рівня розвитку таких особистісних характеристик, як інтелектуальні здібності, розвинена емоційна сфера, висока загальна культура, нахил до мистецтва, розвинені художні й музичні здібності. Від спрямованості особистісних характеристик учителя суттєво залежить можливість упровадження новітніх систем освіти, розроблення оптимального змісту навчання, сучасних його технологій.

Зважаючи на те, що майбутній учитель початкової школи, усвідомлюючи свою відповідальність перед дитячою особистістю, має бути готовим допомогти їй у самовизначенні, саморозвитку, самореалізації, вміти організовувати культурно-дозвілєву діяльність, підвищуються вимоги до його підготовки, в тому числі, до виховання культури дозвілля. Тому у вищих педагогічних навчальних закладах для отримання позитивних результатів виховання культури дозвілля потрібно створювати певні умови для організації дозвілєвої діяльності студентів. У цьому контексті особливе значення відводиться музичному мистецтву, яке навчає мислити, аналізувати, співпереживати, та є не лише джерелом

естетичної насолоди, але й обов'язковим компонентом виховання молодого покоління, надійним засобом впливу на становлення особистості.

Результати проведеного нами анкетування серед студентів факультету початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка засвідчили, що майбутні вчителі недостатньо розуміють сутнісні характеристики понять «вільний час», «дозвілля», «культура дозвілля»; демонструють невміння раціонально розподіляти свій вільний час. При цьому види дозвіллевої діяльності, пов'язані з музичним мистецтвом, займають незначне місце в системі вільного часу майбутніх учителів. В цілому усвідомлюючи важливість культури дозвілля, майбутні вчителі мало обізнані з формами музично-дозвіллевої діяльності. Лише незначна частина студентів виявляють потребу брати участь у музично-дозвіллевих заходах.

У відповідності до поставленої мети було визначено й обґрунтовано педагогічні умови виховання у майбутніх учителів початкової школи культури дозвілля засобами музичного мистецтва: організація системної позааудиторної музично-виховної роботи у створеному культурно-мистецькому середовищі закладу вищої освіти, сприяння творчій самореалізації студентів у конкретних видах музично-дозвіллевої діяльності, розвиток професійних і особистісно-значущих якостей студентів, залучення студентів до організації і проведення музичних соціокультурних проєктів. Створення культурно-мистецького середовища у закладах вищої освіти вважаємо підґрунтям для реалізації педагогічних умов виховання у майбутніх учителів початкової школи культури дозвілля засобами музичного мистецтва.

Учені надавали великого значення середовищу, в якому відбувається становлення особистості того, хто навчається. Освітнє середовище було предметом аналізу в роботах В. Сухомлинського [10], який підкреслював значущість спільної творчої діяльності педагогів і вихованців у різних формах позакласної роботи. Учені зазначали, що оточення опосередковано впливає на емоційний стан людини, активізуючи внутрішні чинники становлення особистості. Психологи (С. Рубінштейн [9], Г. Костюк [3]) зауважили, що середовище варто розглядати і як результат діяльності людини, і як показник її творчого саморозвитку. Ця позиція набуває особливого значення у вихованні культури дозвілля майбутніх учителів, професійна діяльність яких зумовлює роль не тільки споживача наслідків участі, діяння в середовищі, а й учасника створення цього середовища. На думку В. Ясвіна, освітнє середовище визначає систему впливів й умов формування особистості, створення можливостей для її розвитку, які містяться як у соціальному, так і в просторово-освітньому оточенні [11, с. 14].

О. Реброва [8], досліджуючи проблеми формування національної ментальності майбутніх учителів, дійшла висновку, що культурно-освітнє середовище можна інтерпретувати як фрагмент культурно-освітнього простору – педагогічно інтегрованої реальності, яка створює умови для вирішення конкретної педагогічної мети відповідно до смислових вимог суспільства. О. Комаровська [2] підкреслила, що в навчальному закладі освітній простір перетворюється на художньо-освітній, для якого є характерними специфічні ознаки, пов'язані з мистецькою діяльністю.

Ми визначаємо культурно-мистецьке середовище як систему, що об'єднує аудиторну та позааудиторну діяльність студентів з метою виховання у них культури дозвілля через розширення можливостей самореалізації в художньому просторі. Цілісність цієї системи досягається на основі забезпечення взаємовпливу та взаємозумовленості аудиторної й позааудиторної діяльності й передбачає стимулювання особистісної зацікавленості студентів у дозвіллевій діяльності.

Художньо-освітній простір сприяє не тільки вихованню культури дозвілля студентів, але й надає додаткові можливості цілеспрямованій системі підготовки їх до музично-освітньої роботи в початковій школі. Серед них виокремлюємо підсилена актуалізацію суб'єктності студентів, яка ґрунтується на дотриманні єдиних художньо-педагогічних орієнтирів, таких як забезпечення опосередкованості педагогічного супроводу музичних дій студентів, прояв активності їхнього самостійного художньо-інтерпретаційного мислення, обмеження прямих указівок з боку викладачів чи керівників художніх колективів щодо характеру музично-виконавської діяльності. Суб'єктний характер діяльності в культурно-мистецькому просторі уможливується, зокрема, за рахунок надання студентам змоги брати участь у різних музичних гуртках, а це зумовлює врахування індивідуальних схильностей студентів у музичному мистецтві – тяжіння до інструментального виконавства, сольного чи хорового співу, до музично-просвітницьких форм тощо.

Культурно-мистецьке середовище уможливує гнучкість змісту музично-творчої діяльності студентів, варіативність підходу до вибору художнього матеріалу, не обмеженого програмними вимогами, до методів його засвоєння в різних формах діяльності і характеризується перевагою практичних форм музичного розвитку студентів. Надання переваги практичним формам позааудиторної роботи означає широке залучення студентів до музикування, до пізнання музики шляхом безпосередньої діяльності, а не тільки умоглядного засвоєння закономірностей музичного мистецтва.

Діяльність майбутніх учителів у культурно-мистецькому середовищі сприяє актуалізації комунікативної функції музичної діяльності та ґрунтується на посиленні ролі художнього спілкування в досягненні мистецьких результатів, активізації музичної взаємодії студентів у процесі хорового співу, оркестрового, ансамблевого музикування, театралізованої діяльності.

Важливого значення набуває педагогічно кероване культурно-мистецьке середовище у формуванні естетичних смаків, художніх ідеалів майбутніх учителів початкової школи. Спонування до критичного сприймання художніх явищ активізує вибіркове ставлення студентів до музичних творів, сприяє об'єктивності оцінювання різномірних векторів музичного життя сьогодення, спрямовує пізнання студентів на поглиблене осягнення змісту мистецтва. У майбутніх учителів активізується здатність до аналітичного осмислення художніх переваг чи недоліків мистецтва, поширюваного в ЗМІ.

Позааудиторна робота в системі організації дозвілєвої діяльності сучасних студентів має характеризуватись наявністю різноманітних форм їхньої мистецької творчості, які б сприяли поглибленню й розширенню загального культурно-естетичного світогляду майбутніх учителів, розвитку музичних потреб і методів ефективної музично-освітньої діяльності в початковій школі (студентський клуб, що містить секції художньо-пізнавального характеру, у межах діяльності яких проводяться тематичні екскурсії, зустрічі з видатними митцями, дискусії-обговорення концертів «наживо» та представлених у мультимедійних засобах, диспути тощо).

Секція художньо-пізнавального характеру співіснує із секціями музично-виконавського й творчого характеру, що репрезентують такі види діяльності, як участь студентів у художніх колективах (музичних ансамблях, оркестрах, хорових колективах, музично-драматичних театрах тощо) та у гуртках індивідуального навчання (сольного співу, гри на музичних інструментах, диригентської практики тощо).

Художньо-аналітичне спрямування позааудиторної діяльності сучасних студентів може бути реалізоване також в таких різновидах роботи, як збирання й класифікація фольклорних зразків, особливо зразків дитячого фольклору, рецензування поточного музичного життя в засобах масових комунікацій, анотації з питань музичної педагогіки тощо.

Залучення студентів до організації і проведення музичних соціокультурних проєктів (благодійні музичні вистави, концерти для дітей, які перебувають у лікарнях, дитячих будинках тощо), – важлива умова виховання культури дозвілля майбутніх учителів. Особливістю соціокультурних проєктів є те, що ініціаторами і безпосередніми учасниками їх реалізації є не тільки фахівці та професіонали дозвілєвої сфери, але й самі студенти або студенти спільно з представниками інших соціальних груп. Соціокультурні проєкти виконують як функцію стимулювання ініціативи та творчості студентства, так і соціально-педагогічну, котра передбачає участь у процесі управління суспільством та саморозвитком, формування світогляду та усвідомлення своїх прав та обов'язків. Ми погоджуємося з висновком дослідниці І. Петрової про те, що дозвілєва діяльність може бути використана для підвищення творчої активності, виявлення обдарованих особистостей і сприяння їх самореалізації. Реалізація дозвілєвих проєктів дозволить інтегрувати та раціонально реалізувати функції наявної інфраструктури шкіл, освітніх закладів, клубних установ, діючі кіномережі, спортивні організації [6].

Висновки. Таким чином, студентство має стати суб'єктом організації дозвілля, активним учасником, а не пасивним споживачем, що дасть можливість розвитку нових інноваційних форм дозвілєвої діяльності, де будуть враховані усі, як колективні, так індивідуальні інтереси та потреби студентської молоді. У закладах вищої освіти необхідна розробка організаційно-нормативної бази, котра забезпечить сприятливі умови для регулювання та саморегулювання культурно-дозвілєвої діяльності студентів; урахування особливостей вищого навчального закладу та спеціалізації студентів; створення оптимальних умов для залучення студентів до активної участі на дозвіллі, виховання культури дозвілєвої діяльності студентів, що є основною умовою інтеграції майбутніх фахівців для виконання соціальних ролей у суспільстві.

Використані джерела

1. Вишняк А.И. Культура молодежного досуга / А.И. Вишняк, В.И. Тарасенко. – Киев : Высшая школа, 1988. – 53 с.
2. Комаровська О. А. До поняття освітнього простору: філософський та психолого-педагогічний аспекти / О. А. Комаровська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – К., 2011. – Вип. 19. – С. 96-101.
3. Костюк Г.С. Умови психічного розвитку / Г.С. Костюк // Соціальний педагог. – 2007. – № 9. – С. 61-63.
4. Максимовська Н.О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля: автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.05 – «Соціальна педагогіка» / Максимовська Наталія Олександрівна; М-во освіти і науки України, Держ.закл. «Луганськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Старобільськ, 2015. – 44 с.
5. Олійник І. Формування культури дозвілля студентської молоді / І. Олійник, К. Єрусалимець // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. № 1(21) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: А.В. Цьось та ін.]. – Луцьк : СЛУ ім. Лесі Українки, 2012. – С. 207–212.

6. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник / І.В. Петрова. – К. : Кондор, 2005. – 408 с.
7. Пішун С.Г. Формування культури дозвілля студентів ВНЗ в умовах роботи студентського клубу: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С.Г. Пішун; Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2005. – 19 с.
8. Реброва О. Є. Теорія і методика формування художнього ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії : автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання музики» / Реброва Олена Євгенівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 44 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
10. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 7-393.
11. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М. : ЦКФЛ РАО, 1997. – 248 с.

Doroshenko T.

EDUCATING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS LEISURE CULTURE BY MEANS OF MUSIC ART

The article presents the importance of students' free time and leisure culture due to decent rethinking of national cultural traditions and transformation of spiritual values over last decades. It also points out that the problem of leisure culture has become significant in the context training future primary school teachers who ought to realize social responsibility for their future students and be the bearers of universal values.

The purpose of the article is to reveal the problem and pedagogical conditions for teaching future primary school teachers culture of leisure by means of music art.

The analysis of scientific approaches to the problem of working out theoretical and methodological bases of pedagogy of leisure has been carried out. It has been found out that there is lack of the research which reveals the ways and pedagogical conditions for teaching future primary school teachers leisure culture by means of music art. The necessity to resolve the contradiction between recognizing the value of person's leisure activities, the need to activate students' social creativity through leisure and insufficient scientific and methodological development of this problem in contemporary system of higher pedagogical educations has determined the topic of the research.

Author's definition of the concept "arts and culture environment" has been suggested in the article. The analysis of the results of students' questionnaire has been introduced which proved that types of leisure activities connected with music art occupy inconsiderable place in future teachers' spare time system.

According to the purpose of the research pedagogical conditions for teaching future primary school teachers leisure culture by means of music art have been identified and introduced. They are as following: organization of systematic extra-curricular music and education work in the arts and culture environment of a higher education institution; promotion of students' creative realization of personal potential in specific kinds of music and leisure activity, development of students' professional and personally significant qualities; students' involvement into organizing and conducting musical social and cultural projects.

It has been concluded that educational institutions have significant potential in raising students' leisure culture. Students should become the subject of leisure activities, active participants, not passive consumers, that accordingly will stimulate innovative forms of leisure activity. Creation of arts and culture environment at a higher education institution is the basis for implementation of pedagogical conditions for educating future primary school teachers leisure culture by means of music art.

Key words: *leisure culture, future primary school teacher, music art, arts and culture environment, musical social and cultural projects.*

Стаття надійшла до редакції 05.11.2017 р.